

Referat af møde i ekspertgruppen 15. marts. 2021 vedr. helårsgræsning i Klitnatur

Mødedeltagere: *Andrea Oddershede (SEGES), Hans Henrik Bruun (KU), Ane Kirstine Brunbjerg (AU), Line Holm Andersen (AAU), Rita M. Buttenschøn (KU), Anna Worm (NP Thy), Cornelia Maj Christensen (NST Thy), Claus Rasmussen (NST Thy), Poul Ravnsbæk (NST VJY), Henning Aaser (NST VJY) og Tina Pedersen (NST VJY).*

Afbud fra Steffen Brøgger-Jensen (15. Juni Fonden), Dorthea Albrechtsen (Thisted kommune) og Morten Strandberg (AU). Morten fik dog mulighed for at deltage i de sidste dagsordenspunkter. Desværre var mødet ramt af tekniske problemer (server ustabilitet), hvorfor det ikke var muligt for Signe Normand (AU) at logge på, og Andrea Oddershede (SEGES) blev afkoblet undervejs.

Velkomst:

Skovrider Poul Ravnsbæk bød velkommen. Referat fra sidste møde med bilag (fra Hans Henrik Bruun) blev godkendt. NST vil henvise til mødereferatet i forbindelse med det videre projektforsløb og i dialogen med lokalsamfundet.

Præsentation af græsningsmodeller.

Oplæg præsenteret af Anna og Tina. Oplæg er vedlagt som bilag til referat.

Både i Trøjborg og Husby går overvejelserne på samgræsning med heste og kreaturer med et lavt græsningstryk. I Trøjborg overvejes græsningstryk på 0,1-0,15 SK/ha, mens overvejelserne i Husby går på et græsningstryk fra 70 kg stor planteæder pr. ha (på baggrund af rewilding rapporten). I Trøjborg gør man sig tanker omkring, hvilke dyreracer der kan fremskaffes. Her forventes heste bedst egnede i den næringsfattige klitnatur.

Tre græsningsmodeller blev præsenteret for hhv. Trøjborg og Husby. NST stillede spørgsmål til eksperterne om sammensætning af dyrehold. Hvad er bedst – en overvægt af heste, overvægt af kreaturer eller halv af hver? Foretrakkes nogle robuste racer frem for andre? Skal dyrestørrelse tillægges nogen betydning ifm. valg af dyr?

Drøftelse af græsningsmodeller

Hans Henrik:

Med hensyn til græsningstryk bør der regnes i kg pr. ha. Det er en god ide med en reaktiv forvaltning baseret på huldscore, da det er svært at gætte det rigtige antal dyr. Der advares imod at justere mængden af dyr over året. At øge antallet af dyr om sommeren kan have den effekt at græsningstrykket i engen i Husby bliver så højt at det vil begrænse mængden af urter, som blomstrer. Det bør være den tilgængelige fodermængde om vinteren som er bestemmende for hvor mange dyr, der kan græsse på arealet.

Oplysning er alfa og omega. Det er vigtigt at folk oplyses om ikke at klappe dyrene, ikke at fodre etc.

Overvægt med heste er en god ide. Heste er bedre til at klare sig på meget næringsfattige områder, da de kan kompensere med større fødeoptag i modsætning til drøvtyggere.

Erfaring er vigtigere end racer, men kropsvægt kan formentligt have betydning for tråd etc. Det vigtigste er dog dyrenes erfaring – at dyrene er vant til at gå på arealet eller gå på lignende arealer.

Rita:

Tilsyn med heste forventes at blive lempet. Der kan muligvis dispenseres fra daglig tilsyn med heste fra 1/4.

Hvordan dyrehold sammensættes er et interessant spørgsmål. Heste kan muligvis udkonkurrere kvæg ved fødeknaphed, og kvæg kan muligvis ikke finde tilstrækkeligt foder af god kvalitet om vinteren. Men det vides ikke præcist. På næringsfattige arealer vil der oftest være tilstrækkeligt føde til hest. Måske er det et spørgsmål om mineraltilskud. Det kunne være interessant at få undersøgt.

I Husby vurderes bølget bunke at udgøre en væsentligt del af vinterfoderet. Rita gjorde opmærksom på at bølget bunks foderværdi falder efter en periode med hård frost. Der skal være en plan, hvis føden pludselig forsvinder f.eks. ved frost

Der bør græsse det samme antal dyr hele året, og græsningstrykket bør ikke øges om sommeren.

Med hensyn til racer så afhænger dyrenes robusthed af, hvad de er vant til. Derudover har det betydning, hvad de er fremavlet til. Hvis de er fremavlet til at være større kreaturer, der er beregnet til at lægge kilo på sidebene, så er de mindre egnede til naturpleje (særligt i næringsfattige naturtyper). Små robuste racer vil være at foretrække.

Små racer kan godt give tilstrækkelig optråd. Rita har erfaring med at også små dyr (geder) kan lave meget optråd, hvis de er mange og dyrene har flokadfærd.

Konikheste kan fås fra Nordtyskland. Galloway, skotsk højlandskvæg og Black Welsh vil f.eks. være gode racer. Herefter er lidt mere krævende og foretrakkes oftest på lidt bedre jord. Angus' egnethed afhænger af om det er amerikansk eller europæisk oprindelse.

Andrea:

Med hensyn til græsningstryk bør der regnes i kg pr. ha. Der bør være det samme antal dyr hen over året, hvor antal dyr/dyretryk vurderes efter huldscore.

Race er ikke så vigtig. Led efter dyr, der er vant til at græsse på næringsfattige naturtyper og vant til at leve uden tilskudsfordring. Man skal planlægge efter at der er spist op på arealet i april. Lav en plan for hvad I gør, hvis der opstår mangel på mad. I udlandet har de delarealer, hvor dyrene kan komme hen, hvis der opstår mangel på mad. Kig på erfaringerne fra Læsø også mht. friluftstinteresser.

Vær meget specifik mht. græsningsaftalerne – vær forsigtig med at anvende tilskudsordninger der kan binde dyretrykket. Det er ikke sikkert at projekterne kan opnå EU-græsningstilskud

Hans Henrik:

God ide at starte med et lavt græsningstryk. Helårsgræsningen kan give anledning til at vegetationen

ændrer sig (at bølget bunke erstattes af lyng) – således at græsningen i sig selv kan forbedre fødegrundlaget, som derved kan understøtte flere dyr.

Ved fodermangel i helt særlige situationer vil det være bedst at tage dyrene af arealet. At fodre ændrer dyrenes adfærd – de vænner sig til fodring og bliver dovne. Et projektareal på 400 ha burde kunne bære en fast bestand af dyr, men hav en plan B

Mineraltilskud opfattes ikke som tilskudsfordring (til svar på Poul Ravnsbæks spørgsmål om hvorvidt der skelnes mellem foder og mineraltilskud)

Mht. til græsningstilskud kan det måske være en mulighed at man får bedømmelse af synligt afgræsset i marts/april i stedet for i september.

Line:

I bør kigge på vinterbærekapacitet og sæt græsningstrykket derefter. Der bør ikke bruges gennemsnit, brug i stedet lavest estimerede bærekapacitet. Line kender til gode erfaringer med dexter afgræsning.

Tina:

Spørger om, hvorvidt det er nødvendigt at beregne områdernes foderværdi og dyrenes foderbehov. Efterspørger desuden hvad en plan B kan være, hvis der opstår fodermangel i en helt særlig situation, og hvor det ikke er muligt at flytte dyrene til et andet sted fordi hele landet evt. er dækket af sne. Kunne det være at frahegne et område med contorta og tilskudsfordre der? Endelig spørges om, hvis der ikke kan skaffes erfarne dyr er det så vigtigt at dyr opfostres på arealet?

Rita:

Det er ikke nødvendigt at lave en detaljeret beregning af foderværdi (som f.eks. gjort i Tofte skov). Fødemængden vil variere fra år til år. Lyder som en ok løsning i yderste nødstilfælde og under helt særlige forhold at hegne dyrene i en contorta afdeling og fodre med naturfoder, men kun i det nødvendige omfang (der bør ikke fodres ekstra). Dyrene bør ikke komme på stald. Dyrene må ikke komme til at forbinde foder med mennesker.

Hans Henrik:

Erfarne dyr er vigtige. Bedre at starte med færre dyr, som lærer af hinanden og så få en større dyreflok med tiden baseret på afkom. Tilskudsfordring vænner dyrene til noget andet. Bekymret for at tilskudsfordring kan ændre dyrenes adfærd og bør kun anvendes i yderste undtagelsestilfælde og som allersidste mulighed.

Anna:

Ikke så vigtigt om dyrene er født på arealet. Det er langt vigtigere at der er nogle få dyr, der er vant til arealet, og som de andre dyr kan spejle sig i og lære hvad der kan spises. Man får en bedre dyrestand ved en reaktiv forvaltning, hvor de dårligste dyr hele tiden tages ud. Det giver robuste og tilpassede dyr.

Ane Kirstine:

Måske en ide at kontakte Molslab for at få deres protokol for hvordan de kører den reaktive tilgang baseret på huldscore.

Andrea:

I skal gøre rigtig meget for at undgå tilskuds fodring. Undgå at situationen opstår. Kig på dyrene hele tiden, vurder deres huld og tag dyr fra arealet.

Andrea spørger til hvor bison er blevet af i ligningen.

Tina:

NST mangler det faglige argument for at vi netop skal have bison, og at det ikke er tilstrækkeligt med heste og kreaturer. Findes det? Derudover har NST overvejelser omkring hvorvidt arealet er for lille til bison, og om den store rekreative brug af området vil stresser dyrene for meget.

Hans Henrik:

Det faglige argument for bison findes ikke, men heller argumentet imod. Bison kan noget andet pga. deres størrelse og vægt. Man bør vove pelsen lidt - bisoner bør ikke lægges i mølposen, men områderne står måske ikke først for pga. størrelse.

Rita:

Hvis der kigges på erfaringer med effekter på vegetation så er bison ligeså velegnet som kvæg, men der er ikke signifikant forskel på områder med og uden bisongræsning (baseret på hollandske erfaringer). Ser man på de bornholmske erfaringer, så skræller bison i højere grad bark af træerne. Bison bør være på større arealer og med mindre publikum, da de er meget stressbare.

Andrea:

At bringe bison i spil vil øge den trofiske kompleksitet, der vil skabe mere vildhed og medføre mere biodiversitet.

Ane Kirstine:

Kontakt dem i Holland for at høre deres erfaringer. God idé at sætte barren højt. Bison er meget tunge og det gør en forskel. Kunne man ikke øge områdets størrelse og skabe bedre muligheder for bisoner senere.

Hans Henrik:

Bisoner kunne måske bedre konkurrere med hestene end kvæg.

Rita:

Måske en god ide at bruge jysk kvæg pga. historien og med henblik på genbevarelse. Styrelsen er nødt til at være dyreholder ellers bliver det kun kontrakter af 5-10 års varighed.

Ane Kirstine:

I Holland har man ifm. med ambitiøse klitprojekter gravet kanaler til havet for at skabe fri dynamik. Det kunne man også gøre i Husby. Det vil være en god ide at få stranden med. Eksempelvis ved at grave igennem klitten

Præsentation af udkast til kravspecifikationer til et monitoringsprogram (det biologiske):

Tina præsenterede et udkast til monitoring. Oplæg er vedlagt som bilag.

Monitoringen vil have fokus på de store planteæderes adfærd samt strukturelle og vegetationsmæssige ændringer.

Monitoringen vil tage udgangspunkt i kendte metoder anvendt i NOVANA dog med en udvidet strukturmonitoring med inspiration fra DCE biodiversitetsindikatorrapporten, Ulvshale metoden, kortlægning af føde/habitat-ressourcer.

Monitoringen vil dels udføres af eksterne, men også NST og frivillige/citizen science vil bidrage. Det stiller krav til rådgiver om fleksibilitet i datahåndteringen.

Drøftelse af monitoringsprogram

Line:

God prioritering at se på struktur og vegetation. Det er parametre som responderer hurtigt og som muliggør dataindsamling inden for relativ kort tid. Det vil desuden være mest omkostningseffektivt at se på struktur og vegetation. Pinpoint er en god metode. Det er vigtigt med en kvantificering, der kan belyse hvilke arter går frem og hvilke går tilbage. En presence/absence analyse vurderes ikke at være tilstrækkeligt.

eDNA er rigtig dyrt, så det er der formentligt ikke økonomi til i projektet.

Med hensyn til brug af frivillige/citizen science er det vigtigt, at der kommer struktur på dataindsamlingen – at den ikke kommer til at bero på for meget tilfældighed.

Rita:

Ulvshalemetoden anbefales ikke til brug i en mere videnskabelig undersøgelse. Der skal større faglighed ind i metoden. Ulvshalemetoden er udviklet til prøvetagere uden specifikke kompetencer og i forbindelse med brug af frivillige.

Ane Kirstine:

Bedre med effektmonitoring efter 5 end 3 år på vegetation. Måske bare indsamle og fryse jordprøver ned til senere eDNA analyse.

Anna:

Måske kan eDNA gennemføres i regi af et forskningsprojekt.

Line:

Skal der ske noget monitoring af næringsniveau i jordprøver? Det kan være med til at forklare forskellene man ser.

Tina:

Det er ikke indtænkt jordprøvemålinger i monitoringen. Så det foretages ikke med mindre ekspertgruppen kan komme med gode grunde.

Rita:

Har erfaring med at kigge på jordprøver med 30 års målinger, hvor der ingen effekt ses. anbefaler NST til ikke at monitere på jordprøver, hvor man nok ikke kan se noget efter 5 år.

Moniteringsundersøgelse – det friluftslivsmæssige:

Tina gav status og præsenterede tanker om det videre forløb.

Monitering på friluftslivet udbydes/løses separat fra den biologiske monitorering. NST's tanker om monitoringen på friluftslivet er opsummeret i tabellen nedenfor:

Moniteringsparameter	Formål	Metode	Tidspunkt	Udfører
Adfærd & Antal besøgende	At undersøge om et stort hegn ændrer antallet af besøgende i området såvel udenfor som indenfor hegn	Opsætning af publikumstællere	Baseline → Kontinuerte målinger herfra	Intern
Indstilling & Holdning overfor projektet	At undersøge holdningen til græsningsprojektet før og efter implementering	Rundsende spørgeskema til grundejerforening mfl.	Årlig monitorering	Ekstern
Oplevelsesværdi for besøgende	At få viden om hvorvidt store græssere i naturen opleves positivt, neutralt eller negativt	In situ spørgsmål - "reasons to go" Hvorfor besøger du Husby Klit? Hvordan var dit møde med dyrene? Rate dit besøg ud af 5 stjerne Udvikle mulighed for måling på stedet - vha. QR, App	Udsætning af dyr	Ekstern
Åbent "hus" / arrangement on location	Oplysning + orientering om projektet	"Spørgeskema"	Årligt	Intern

Rita:

Frank Søndergård Jensen er i gang med en national undersøgelse af hegn og dyr. Måske det kunne være en ide at læne sig op ad det og få ideer derfra

Line:

Find nogen der har solidt kendskab til kvalitative metoder, som kan rådgive om hvordan man bedst opbygger et spørgeskema, man kan måle på.

Udbud:

Tina redegjorde for den videre proces. NST overvejer at udsende det biologiske monitoringsprogram i begrænset udbud med udgangspunkt i universiteterne. Det bliver et udbud med en maks. beløbsramme. Udvælgelseskriterierne vil bl.a. være pris, opgaveløsning - herunder hvor meget monitoring der fås for pengene, og i hvor høj grad vores monitoringsønsker er imødekommet. Derudover vil kvalifikationer og erfaring vægtes.

NST har et ønske om at basismonitoringen udføres den kommende sommer. Det planlægges at udsende udbuddet før påske med en tilbudsdeadline sidst i april. Opgaven tildeles senest medio maj.

Der var en interesselikendegivelse i at byde på opgaven blandt universiteterne i ekspertgruppen.

Der blev spurgt indtil, om det blev en opgave med lav eller høj overhead – om opgaven skrues sammen som et rådgivningsudbud eller et forskningsudbud. Som udgangspunkt er det NST's forventning at det bliver tale om en rådgivningsopgave. Men NST vil undersøge mulighederne nærmere også i forhold til høj/lav overhead.

Videre forløb og afslutning

Poul konkluderede at vi er nået rigtig langt på to møder. Planen var at afholde 3 møder med ekspertgruppen, men spørgsmålet er om der er behov for et sidste møde. Måske der vil være behov for en besigtigelse i forbindelse med tilbudsgivningen, hvilket der var stemning for. NST undersøger nærmere muligheden for at afholde en fælles besigtigelse i april måned i overensstemmelse med coronareglerne.

Poul udtrykte stort tak til ekspertgruppen som i den grad har været med at kvalificere de to projekter. Tak til de deltagende for godt input.

Tina vil sørge for at oplæg udsendes til de som ikke kunne deltage i hele mødet pga. tekniske problemer eller andre aftaler.

Vedlagt: